

Recensies

F.R. Ankersmit, *Narrative Logic. A Semantic Analysis of the Historian's Language* (Dissertatie Groningen; Meppel: Krips Repro, 1981, 282 blz.)*.

Zelfs een oppervlakkige beschouwing van de in Nederland verschijnende literatuur over geschiedtheoretische onderwerpen maakt al gauw duidelijk dat het verhalende aspect van de geschiedwetenschap geenszins in het centrum van de belangstelling staat. Integendeel, men vindt alom pleidooien voor een meer 'wetenschappelijke' aanpak van de geschiedenis, waarbij in het bijzonder de sociale wetenschappen een centrale rol wordt toebedacht. Er wordt aan dit standpunt extra reliëf gegeven door het expliciet te stellen tegenover benaderingen, die als traditioneel worden aangemerkt. Behalve een vermeende eenzijdige aandacht voor grote mannen en de politieke geschiedenis is in dit verband ook steeds weer het verwijt te horen dat de traditionele geschiedwetenschap slechts zou bestaan uit het vertellen van verhalen. Met name de sociale wetenschappen zouden de remedie zijn om de geschiedenis uit dit onwetenschappelijke slop te halen. Deze visie wordt versterkt door een zich parallel manifesterende stroming binnen de sociale wetenschappen, die juist de nadruk wil leggen op een historiserende benadering, waarbij een socioloog als Norbert Elias als het inspirerende voorbeeld wordt gezien. In het licht van deze ontwikkelingen is de dissertatie van F.R. Ankersmit, waarin niet alleen een uitvoerige analyse wordt gegeven van het verhalende element in de geschiedwetenschap maar ook een vurig pleidooi wordt gehouden voor het belang ervan, bepaald als 'unzeitgemäss' te beschouwen. Laat ik er direct aan toevoegen dat dit meer voor Nederland dan voor het buitenland geldt. Er is immers in de buitenlandse literatuur juist de laatste jaren een toenemende belangstelling te bespeuren voor het narratieve aspect van de geschiedwetenschap. In een zeer informatief artikel is hierover door Ankersmit enkele jaren geleden al uitvoerig verslag gedaan (*Tijdschrift voor Geschiedenis*, XCI (1978) 181-213).

Hoewel het onderwerp, vooral in de Angelsaksische literatuur, al veel aandacht heeft gekregen, kan niet worden gezegd dat Ankersmit zich in zijn studie hierbij aansluit. In tegendeel, hij gaat er van uit dat het narratieve aspect van de geschiedwetenschap tot op heden op een onbevredigende wijze in de geschiedfilosofische discussies is behandeld en om deze reden wil hij een geheel nieuwe weg inslaan. Dit is geen geringe pretentie, maar ik ben van mening dat hij deze wel degelijk weet waar te maken: Ankersmit ontwikkelt op een originele wijze een geheel nieuwe visie op de historische narratio, die zonder meer belangwekkend genoemd moet worden. Het is primair een filosofische studie, die aan de hand van soms gecompliceerde argumentaties een aantal gedurfd stellingen ontwikkelt. Verwacht

* Recent verschenen in handelsuitgave (Den Haag: Nijhoff, 1983, viii, 265 blz., f90,—, ISBN 90 247 2731 6).

moët worden dat veel historici het filosofisch trapezewerk, dat Ankersmit meer dan eens ten toon spreidt om zijn stellingen tegen mogelijke aanvallen te beschermen, niet in al zijn finesses zullen kunnen volgen. Dit doet echter niets af aan het feit dat deze stellingen juist voor een beter begrip van de geschiedwetenschap en met name de zich hier binnen afspelende historiografische discussies van het grootste belang zijn.

Met betrekking tot het verhalende element in de geschiedschrijving moet allereerst een mogelijk misverstand uit de weg worden geruimd. In dit verband worden immers al gauw allerlei associaties gewekt met de belletrie en daar gaat het Ankersmit in zijn studie van de historische narratio in het geheel niet om. Het centrale thema dat door hem wordt uitgewerkt betreft een strikt logische en dus formele analyse van het narratieve aspect dat bij alle geschiedschrijving een rol speelt. Hij verzet zich hierbij tegen de psychologische benadering, die de discussies rond de historische narratio volgens hem te zeer heeft beheerst. Zelfs van alle materiële vooronderstellingen wordt geabstraheerd. Wat Ankersmit voor ogen staat is een antwoord op de Kantiaanse vraag hoe narratieve kennis van de historische werkelijkheid mogelijk is. Zijn enige uitgangspunt hierbij is, dat de historische werkelijkheid beschreven kan worden door constaterende, singuliere uitspraken, die al dan niet waar zijn (58). Geen historicus zal met dit standpunt moeite hebben: aan de hand van onderzoek kunnen bepaalde uitspraken omtrent het verleden worden gedaan. In de geschiedschrijving gaat het echter om meer dan een aaneenrijgen van afzonderlijke uitspraken en het is hier dat het specifieke van het verhalende element op het toneel komt. Dit wordt al duidelijk door het feit dat enerzijds een geheel van ware uitspraken een onjuist beeld (verhaal) van het verleden kan opleveren en dat het anderzijds heel goed mogelijk is dat een verhaal wel degelijk een juist beeld geeft, ondanks het feit dat er één of enkele onware uitspraken in zijn vervat. Het verhalende element blijkt dus bepaalde specifieke kenmerken te bezitten en het is hierop dat Ankersmit al zijn aandacht concentreert. Zijn analyse komt op het volgende neer.

Uitspraken in een historische narratio hebben een dubbele functie: 1) zij verwijzen naar de historische werkelijkheid, 2) zij treden op als componenten van een verhaal en fungeren in dit verband als de eigenschappen van een 'beeld' van het verleden. Dit 'beeld' wordt door Ankersmit 'narratieve substantie' genoemd. Hiermee wil hij een geheel nieuwe entiteit invoeren, die puur linguïstisch van aard is. Zij brengt een bepaalde visie op het verleden tot uitdrukking, die weliswaar is opgebouwd uit bepaalde uitspraken, maar als zodanig meer inhoudt dan de som van die uitspraken en er dus ook niet toe herleid kan worden. In tegenstelling tot de uitspraken waar ze uit zijn samengesteld verwijzen deze narratieve substanties niet naar een historische werkelijkheid; behalve als linguïstische entiteit 'bestaan' ze dus niet en de kwalificatie 'waar' of 'onwaar' is dan ook niet op hen van toepassing. Deze narratieve substanties kunnen een eigen naam hebben, als 'Renaissance', 'Koude Oorlog' of 'Franse Revolutie', maar dit hoeft niet het geval te zijn.

Met de these dat de hier gegeven voorbeelden van narratieve substanties enerzijds de uitdrukking zijn van een bepaalde visie en anderzijds zijn opgebouwd uit bepaalde afzonderlijke uitspraken zal men over het algemeen niet al te veel moeite hebben. Dit zal echter waarschijnlijk wel het geval zijn met de veel uitdagender stelling dat deze narratieve substanties niet verwijzen naar iets in de werkelijkheid en dat men dus niet kan zeggen dat er zoiets als een renaissance is geweest. Toch is dit in feite de meest belangrijke visie die ten grondslag ligt aan Ankersmits betoog en zijn filosofische analyse van de historische narratio kan worden gezien als een uitgebreide uitwerking ervan.

Dat er aan een begrip als 'Renaissance' wel een renaissance in de historische werkelijkheid zou beantwoorden wordt door Ankersmit als 'narratief realisme' verworpen. Hij

doelt hiermee op het kentheoretisch realisme, dat ervan uitgaat dat er een objectieve werkelijkheid bestaat, die in onze kennis zo getrouw mogelijk zou moeten worden afgespiegeld. Ankersmit verzet zich hier scherp tegen. Volgens hem moet een narratieve substantie niet worden gezien als de optelsom van een aantal individuele uitspraken, maar als een entiteit, waarvan het geheel meer is dan de som van de delen. Het gaat hierbij principieel om een narratieve creatie van de historicus en hieraan beantwoordt geen narratieve werkelijkheid. Deze visie wordt door Ankersmit als die van het 'narratief idealisme' aangeduid.

Met betrekking tot het probleem van de verhouding tussen kennis (taal) en werkelijkheid is er als het ware een natuurlijke neiging om een realistisch standpunt in te nemen: in ons spreken over de werkelijkheid zou deze werkelijkheid zo getrouw mogelijk moeten worden weergegeven. Ook historici ontkomen hier niet aan. Op het niveau van individuele uitspraken over het verleden levert dit minder problemen op en wij hebben gezien dat ook Ankersmit ervan uitgaat dat individuele uitspraken kunnen verwijzen naar een concrete werkelijkheid (op de epistemologische problemen die ook op dit niveau bestaan gaat hij in ieder geval niet in). Bij meer globale interpretaties van het verleden wordt het echter problematischer. Toch is ook hier de verleiding groot om aan een realistisch standpunt te blijven vasthouden. In dit verband worden dan bepaalde omzettingsregels ('translation rules') ontworpen om de talrijke historische verschijnselen in een zinvolle historische narratio om te zetten, analoog aan de projectie die een kaart van een landschap geeft. Traditionele speculatieve geschiedfilosofieën, als die van Hegel en Marx, zijn hier voorbeelden van. Moderne sociaalwetenschappelijke theorieën beogen volgens Ankersmit hetzelfde en hun groeiende populariteit binnen de geschiedwetenschap is volgens hem juist hierop gebaseerd. Omdat ook zij impliciet van een realistisch standpunt uitgaan verzet hij zich hiertegen en de veel gehoorde oproep dat de geschiedenis een sociale wetenschap zou moeten worden wordt dienovereenkomstig door hem verworpen. Of, zoals het in een van de toegevoegde stellingen wordt geformuleerd: 'Veel moderne sociaal-wetenschappelijke geschiedschrijving herinnert aan het Centre Pompidou te Parijs: wat slechts een dienende functie heeft wordt gepresenteerd als zou het de essentie zijn'. Ankersmit vergelijkt in dit verband narratieve substanties met de lenzen van een verrekijker, waarbij, analoog aan de optische wetten, de sociale wetenschappen de omzettingsregels verschaffen. Evenmin als deze optische wetten automatisch een helder beeld geven, doen de sociale wetenschappen dit ten aanzien van de historische werkelijkheid (114-116). In dit verband ligt de opmerking voor de hand, dat de optische wetten weliswaar geen voldoende, maar wel een noodzakelijke voorwaarde voor een helder beeld vormen. Wat dan, analoog hieraan, de functie van de sociale wetenschappen voor de geschiedwetenschap zou kunnen en zelfs moeten zijn, is een vraag waar Ankersmit helaas niet op ingaat.

In tegenstelling tot de objectiverende produkten van de sociale wetenschappen worden narratieve substanties daardoor gekenmerkt dat zij een bepaald gezichtspunt tot uitdrukking brengen. Zij kunnen alleen extensioneel worden aangeduid door middel van volledige beschrijvingen en niet door intensionele typering, zoals wij gewend zijn te doen bij het verwijzen naar dingen in de werkelijkheid. De problemen van identiteit en verandering worden door Ankersmit in een belangwekkende analyse behandeld aan de hand van het begrip zelfidentiteit. Het 'ik' van deze identiteit vat hij op als een narratief subject, dat wil zeggen als een 'iets', dat ik van mijzelf heb gevormd aan de hand van uitspraken over mijn ervaringen, waarnemingen of bewustzijns toestanden (194-197).

Een belangrijke stelling, die door Ankersmit uitvoerig wordt uitgewerkt betreft zijn vergelijking van de historische narratio met de metafoor. Ook deze heeft immers naast een descriptief element de functie een bepaald gezichtspunt tot uitdrukking te brengen en het

is met name het laatste dat door hem hierbij wordt benadrukt. Een metafoor synthetiseert onze kennis op een specifieke wijze, waardoor wij worden voorgesteld de werkelijkheid op een bepaalde wijze te bezien. Het heeft geen zin op zo'n voorstel het criterium van waarheid toe te passen. 'Scope-maximalization' is het doel van metaforisch taalgebruik en de beoordeling ervan vindt plaats aan de hand van het criterium van zijn relatieve vruchtbaarheid. Bij de historische narratio is volgens Ankersmit hetzelfde het geval. Als beoordelingscriterium hiervoor stelt hij in plaats van het begrippenpaar waar en onwaar dat van subjectiviteit en objectiviteit voor. De meest objectieve narratio zou dan diegene zijn die de meest ruime 'scope' en de grootste originaliteit bezit. Dit kan alleen worden vastgesteld door een aantal narratios onderling te vergelijken en niet door ze te vergelijken met de historische werkelijkheid.

Ankersmit eindigt zijn boek niet alleen met een pleidooi voor discussies binnen de geschiedschrijving, maar toont ook aan dat ze er een wezenlijk element van uitmaken, zodat Geyls typering van de geschiedschrijving als een 'discussie zonder eind' een onvermoede dimensie krijgt. Er kan hierbij in feite geen onderscheid worden gemaakt tussen de geschiedschrijving en de geschiedwetenschap, omdat Ankersmit er terecht op wijst dat de discussies binnen deze wetenschap zich typisch op het narratieve en meer omvattende niveau afspeelen, waarbij bepaalde interpretaties ter discussie staan en niet zozeer de historische feitelijkheden.

De waarde van deze studie wordt vooral bepaald door de wijze waarop zij ons een helder inzicht verschaft in de bijzondere kenmerken van het narratieve element in de geschiedschrijving. Overeenkomstig de eisen die erin ten aanzien van de geschiedschrijving worden gesteld worden een aantal gedurfde en originele standpunten ontwikkeld. Omdat deze meer dan eens ingaan tegen bepaalde vaak gehoorde opinies, zullen tegenwerpingen waarschijnlijk niet uitblijven. Deze zullen dan echter op een even fundamenteel niveau onderbouwd moeten worden als de standpunten van Ankersmit en dat is geen geringe opgave. Evenals bij de geschiedschrijving kunnen ook ten aanzien van dit onderwerp discussies overigens alleen maar positief worden gewaardeerd.

W.J. van der Dussen

G.C.J.J. van den Bergh, ed., *Staphorst en zijn gerichten. Verslag van een juridisch-antropologisch onderzoek* (Amsterdam: Boom, 1980, 295 blz., f39,50, ISBN 906009445 x).

'Het is zeer de vraag of Staphorst werkelijk zo uitzonderlijk is en of het niet in veel opzichten uitzonderlijk gemaakt is door stereotyperende reacties uit zijn omgeving' (12). 'Wat is de invloed van een volksgericht - optreden van een groep tegen gedrag dat van de groepsregels afwijkt - op de rechtshandhaving door officiële instanties en andersom? Hoe verhouden zich normhandhaving door de groep zelf en door de overheid? In hoeverre kan het volksgericht als - rudimentaire maar echte - rechtshandhaving gelden?' (20). Met deze en dergelijke vragen zijn enkele juristen, gesecondeerd door een antropoloog, in het eind van de jaren zestig in multidisciplinaire samenwerking aan de slag gegaan. Eigenlijk is het resultaat, dat zij vol bescheidenheid aanbieden en dat met Staphorster motieven is gesierd, geen boek dat speciale belangstelling vraagt van historici. Want al is er aandacht besteed aan het ontstaan en de vroege groei van Staphorst - dat waarschijnlijk pas in de laatste honderd jaar zijn bijzondere faam kreeg - de sociologische en juridische analyse staat centraal. Maar ook historici dienen er kennis van te nemen hoe in een bestaande